

Π.3.2.1 *Εκπαιδευτικά σενάρια και μαθησιακές δραστηριότητες, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε 30 διδακτικές ώρες ανά τάξη*

Νεοελληνική Γλώσσα

Β΄ Λυκείου

Τίτλος:

«Τέχνη και Σχολείο»

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΣΕΦΕΡΛΗ

**ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

Θεσσαλονίκη 2013

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι. Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.1. Εκπαιδευτικά σενάρια και μαθησιακές δραστηριότητες, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε 30 διδακτικές ώρες ανά τάξη.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνος υπο-ομάδας εργασίας γλώσσας δευτεροβάθμιας: Δημήτρης Κουτσογιάννης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμασούνα 1 – Πλατεία Σκρά Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101, Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Τέχνη και Σχολείο

Δημιουργός

Παναγιώτα Σεφερλή

Διδακτικό αντικείμενο

Νεοελληνική Γλώσσα

(Προτεινόμενη) Τάξη

Β΄ Λυκείου

Χρονολογία

Απρίλιος 2013

Διδακτική/θεματική ενότητα

3^η ενότητα: Παρουσίαση - Κριτική, θέματα για συζήτηση και έκφραση – έκθεση σχετικά με τη διδασκαλία της τέχνης στο σχολείο.

Διαθεματικό

Όχι

Χρονική διάρκεια

5 έως 7 διδακτικές ώρες

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: εργαστήριο πληροφορικής ή εναλλακτικά αίθουσα εξοπλισμένη με υπολογιστές, φορητούς ή μη (για την παραγωγή των κειμένων), αίθουσα διδασκαλίας εξοπλισμένη με διαδραστικό πίνακα ή υπολογιστή και προβολικό (για την παρουσίαση στην ολομέλεια).

II. Εικονικός χώρος: wiki, ιστολόγιο, ιστοσελίδα σχολείου.

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Δεν απαιτούνται ιδιαίτερες γνώσεις και δεξιότητες εκ μέρους των μαθητών για την υλοποίηση του σεναρίου, ωστόσο θα διευκόλυνε η προηγούμενη εξοικείωσή τους με τα μέσα πρακτικής γραμματισμού και, ιδιαίτερα, με τον επεξεργαστή κειμένου. Εφόσον τα κείμενα αφετηρίας για την προετοιμασία των μαθητών αναρτώνται στο wiki ή σε άλλο περιβάλλον του Web 2.0, είναι απαραίτητη η εξοικείωση του διδάσκοντος με τα περιβάλλοντα αυτά.

Εφαρμογή στην τάξη

Το συγκεκριμένο σενάριο είναι πρόταση διδασκαλίας.

Το σενάριο στηρίζεται

—

Το σενάριο αντλεί

—

B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ/ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πρόταση εστιάζεται στην παραγωγή και διόρθωση των μαθητικών κειμένων με θέμα τη διδασκαλία της τέχνης. Η παραγωγή κειμένων μπορεί να γίνει είτε ομαδοσυνεργατικά είτε ατομικά· εξαρτάται από τον διαθέσιμο αριθμό υπολογιστών. Οι μαθητές έχουν στη διάθεσή τους κειμενικό υλικό, αναρτημένο στο wiki (ή σε όποιο άλλο ηλεκτρονικό περιβάλλον επιθυμεί ο διδάσκων) σχετικό με το θέμα, το οποίο πριν τη φάση συγγραφής έχουν μελετήσει στο σπίτι, έχουν κρατήσει σημειώσεις και επιλέξει τις πληροφορίες τις οποίες θα αξιοποιήσουν στα δικά τους κείμενα. Το ζητούμενο είδος κειμένου και θέμα είναι γνωστό εκ των προτέρων στους μαθητές καθώς και τα κριτήρια αξιολόγησης. Στη φάση της διόρθωσης (ολομέλεια) ο διδάσκων παρουσιάζει στον διαδραστικό πίνακα (εναλλακτικά σε υπολογιστή και προβολικό) κείμενα των μαθητών με σκοπό τη βελτίωση και αναθεώρησή τους. Για να εξοικειωθούν οι μαθητές με διαδικασίες ετεροαξιολόγησης (Κατσαρού, 2001) ενδείκνυται να διατεθούν μία με δύο διδακτικές ώρες, κατά την/τις οποία/ες οι

μαθητές σε διμελείς ομάδες ανταλλάσσουν τα κείμενά τους και διορθώνουν αντίστοιχα το κείμενο του παρτενέρ τους στο ηλεκτρονικό περιβάλλον του επεξεργαστή, αξιοποιώντας τις εντολές της παρακολούθησης αλλαγών και εισαγωγής σχολίων. Ζητήματα-κριτήρια όπως η επιλογή, αξιοποίηση και οργάνωση των πληροφοριών σε επίπεδο παραγράφων καθώς και ο βαθμός ανταπόκρισης στο ζητούμενο κειμενικό είδος τίθενται υπό διαπραγμάτευση στο πλαίσιο της ολομέλειας. Ο διαδραστικός πίνακας και το ηλεκτρονικό περιβάλλον του επεξεργαστή κειμένου δίνουν τη δυνατότητα για άμεση αναδιαμόρφωση του αρχικού κειμένου και την αφορμή για συζήτηση σχετικά με τις εναλλακτικές διατυπώσεις, τις κατάλληλες επιλογές και το αποτέλεσμα σε σχέση πάντα με το ζητούμενο κειμενικό είδος. Οι μαθητές, μέσω αυτής της διαδικασίας, αντιλαμβάνονται ότι το γράψιμο ενέχει έναν δυναμικό χαρακτήρα που προϋποθέτει συνεχείς αναθεωρήσεις και τροποποιήσεις μέχρι την τελική έκδοσή.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Η συγκεκριμένη πρόταση έρχεται ως συνέχεια προηγούμενων προτάσεων (βλ. διδακτικό σενάριο: «Ας μιλήσουμε για τον ρατσισμό», Σεφερλή, 2013), όπου τίθεται ως ζητούμενο η εξοικείωση των μαθητών με τον δυναμικό χαρακτήρα της γραφής, τις διαδοχικές αναγνώσεις και γραφές, τους πειραματισμούς και τις εναλλακτικές εκδοχές έως ότου το κείμενο αποκτήσει ανακοινώσιμο χαρακτήρα. Όπως προβλέπεται στο προηγούμενο σενάριο, οι ομάδες παίρνουν ανατροφοδότηση από τον διδάσκοντα και αναμορφώνουν τα κείμενά τους προτού αυτά αναρτηθούν στην ιστοσελίδα ή στο wiki της τάξης. Στο παρόν σενάριο η διαδικασία της διόρθωσης τίθεται υπό διαπραγμάτευση, στο πλαίσιο της ομάδας αρχικά και της ολομέλειας στη συνέχεια, και ειδικότερα τα ζητήματα-κριτήρια: α) Ως ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο προσπάθησα να αξιοποιήσω/ενσωματώσω πληροφορίες από τις πηγές που είχα στη διάθεσή μου; β) Πώς οργάνωσα τις πληροφορίες μου σε επίπεδο παραγράφων; γ)

Είναι πειστικό το κείμενό μου και κατάλληλο για τη ζητούμενη επικοινωνιακή περίσταση;

Το σενάριο υιοθετεί, επίσης, κonstrουκτιβιστικού τύπου μαθησιακές διαδικασίες. Η διαπραγμάτευση των σχετικών με την αναθεώρηση και βελτίωση των μαθητικών κειμένων, είτε στο πλαίσιο της ομάδας είτε στο πλαίσιο της ολομέλειας, γίνεται με σκοπό να επανεξετάσουν οι μαθητές τις αναπαραστάσεις τους για τον δυναμικό χαρακτήρα της γραφής, να συμμετάσχουν ενεργά στη διαδικασία της διόρθωσης και να εξοικειωθούν με μεταγνωστικές διαδικασίες πάνω στα κείμενά τους, διαμορφώνοντας έτσι μια σαφέστερη εικόνα για τον εαυτό τους, ως υποκειμένων που μαθαίνουν και γράφουν.

Οι ΤΠΕ, ειδικότερα ο επεξεργαστής κειμένου και το διαδίκτυο, αξιοποιούνται ως μέσα πρακτικής γραμματισμού και στις τρεις φάσεις της συγγραφικής διαδικασίας (προετοιμασία, συγγραφή, διόρθωση-αναθεώρηση). Το συνοδευτικό διαδικτυακό υλικό και η αξιοποίησή του κατά τη φάση της προετοιμασίας παρέχει τη δυνατότητα στους μαθητές να εξοικειωθούν με πιο απαιτητικές πρακτικές ψηφιακού γραμματισμού, όπως είναι η ανάγνωση, η αξιολόγηση και η δημιουργική ανασύνθεση της πληροφορίας, πρακτικές που συνήθως απουσιάζουν από το ρεπερτόριο των μαθητών, αλλά είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τη διαμόρφωση της εγγράμματης ταυτότητάς τους (Κουτσογιάννης, 2007).

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής

Η εξοικείωση των μαθητών με τα καλλιτεχνικά δρώμενα και έργα, η βιωματική προσέγγισή τους, η αναγκαιότητα ή μη της διδασκαλίας της τέχνης στο σχολείο και οι τρόποι διδασκαλίας της είναι ζητήματα που σχετίζονται με τον κόσμο των μαθητών μας, γιατί, όπως διαπιστώνουμε συχνά, ενώ έχουν την ανάγκη να εκφραστούν δημιουργικά και πρωτότυπα, η σχολική πραγματικότητα με τον ωφελμιστικό και χρησιμοθηρικό χαρακτήρα που έχει αποκτήσει ιδιαίτερα στο Λύκειο, είτε

υποβαθμίζει είτε υπονομεύει είτε ματαιώνει αυτή την ανάγκη. Το πρόβλημα δεν αφορά μόνο στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα· συνδέεται προφανώς με το γενικότερο κλίμα της υποβάθμισης των ανθρωπιστικών σπουδών έναντι των τεχνοκρατικών, που παρατηρείται στον δυτικό κόσμο. Προσκαλώντας και προκαλώντας τους μαθητές να εκφέρουν λόγο για το θέμα αυτό, αναμένουμε:

- Να εκθέσουν τις εμπειρίες τους για τη σχέση που έχουν αναπτύξει με τις διάφορες μορφές τέχνης, ιδιαίτερα στον χώρο του σχολείου.
- Να προβληματιστούν για τη σημασία-αναγκαιότητα της τέχνης στη δική τους καθημερινότητα, στο πλαίσιο της σχολικής και εξωσχολικής ζωής.
- Να διαμορφώσουν και να εκφράσουν την προσωπική τους άποψη σχετικά με το υπό συζήτηση θέμα.

Γνώσεις για τη γλώσσα

Οι μαθητές καλούνται να οργανώσουν τα δικά τους κείμενα, αξιοποιώντας τις εμπειρίες τους αλλά και σχετικά κείμενα. Το είδος κειμένου και ο αποδέκτης καθορίζουν τις επιλογές τους σε επίπεδο μικροδομής και μακροδομής. Επομένως, οι σχετικοί με τη γλώσσα στόχοι είναι:

- Να αξιοποιήσουν τα όσα έμαθαν στην ενότητα Σημειώσεις-Περίληψη κατά τη φάση προετοιμασίας και επεξεργασίας των πηγών τους, κρατώντας σημειώσεις και συνθέτοντας το διάγραμμα των κειμένων τους. Μέσω αυτής της διαδικασίας, αναμένουμε ότι θα ασκηθούν στην αφαιρετική διαδικασία και στην επισήμανση του σημαντικού με τρόπο που έχει νόημα για τους ίδιους, εφόσον το υλικό αυτό θα το αξιοποιήσουν για τη σύνθεση των δικών τους κειμένων.
- Να συνθέσουν και οργανώσουν την επιχειρηματολογία τους καθώς και να προσαρμόσουν το ύφος τους ανάλογα με την κατάσταση επικοινωνίας (ρόλος ομιλητή/γράφοντος, αποδέκτες, είδος κειμένου).

- Να αναπτύξουν δεξιότητες και στρατηγικές μεταγνωστικού τύπου πάνω στα γραφόμενά τους και να εξοικειωθούν με τον παλίνδρομο και δυναμικό χαρακτήρα της γραφής.

Γραμματισμοί

Η ευρύτατη διάδοση των ΤΠΕ ως μέσων πρακτικής γραμματισμού και η ρευστότητα των ψηφιακών περιβαλλόντων ενθαρρύνει τους πειραματισμούς, τις αναθεωρήσεις, τις εναλλακτικές γραφές και τον αναστοχασμό πάνω στο αρχικό κείμενο. Αξιοποιώντας τα δεδομένα αυτά κατά τις φάσεις συγγραφής και διόρθωσης, αναμένουμε από τους μαθητές:

- Να ασκηθούν στο περιβάλλον του επεξεργαστή κειμένου, αξιοποιώντας τον ως μέσο πρακτικής γραμματισμού.
- Να εξοικειωθούν με τον δυναμικό χαρακτήρα της γραφής και διόρθωσης, πειραματιζόμενοι με επάλληλες γραφές, μετατροπές, προσθαφαιρέσεις και βελτιώσεις του αρχικού κειμένου.
- Να αναγνώσουν δημιουργικά και κριτικά πολυτροπικά κείμενα, αξιοποιώντας τα για την παραγωγή των δικών τους κειμένων.

Διδακτικές πρακτικές

Οι μαθητές ενθαρρύνονται να εκφράσουν τον δικό τους λόγο σχετικά με τη διδασκαλία της τέχνης στο σχολείο, τη σημασία, τις μορφές και τους τρόπους της αισθητικής αγωγής. Το μαθησιακό υλικό, που αφορά εδώ στους τρόπους σύνθεσης και αναθεώρησης-βελτίωσης των κειμένων τους, οικοδομείται σταδιακά στο πλαίσιο της ολομέλειας. Μια τέτοια προσέγγιση υπαγορεύει στόχους όπως:

- Να ασκηθούν με διαδικασίες αυτοαξιολόγησης και ετεροαξιολόγησης εκφέροντας τεκμηριωμένο λόγο βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Αφετηρία αποτελεί σχετικός θεματικός κύκλος στο σχολικό εγχειρίδιο (Εκφραση-Έκθεση, β' τεύχος, σ. 186). Πέραν τούτου, πολλές αφορμές μπορούν να δοθούν για να αναπτύξουν οι μαθητές τον προβληματισμό τους για τη διδασκαλία της τέχνης, όπως, για παράδειγμα, μουσικές, θεατρικές ή εικαστικές εκδηλώσεις οργανωμένες από τους μαθητές κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς και, ιδιαίτερα, κατά το κλείσιμό της. Επιπλέον, η παρακολούθηση ταινιών ή θεατρικών παραστάσεων, η επίσκεψη σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία ή σε εκθέσεις μπορούν να αποτελέσουν το έναυσμα για την εκφορά λόγου σχετικού με τις εμπειρίες, τους προβληματισμούς και τις προτάσεις τους για το υπό συζήτηση θέμα.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Το σενάριο αξιοποιεί α) τα θέματα για συζήτηση και έκφραση-έκθεση του σχολικού εγχειριδίου σχετικά με την τέχνη που εντάσσονται στην ενότητα «Παρουσίαση-Κριτική» και β) τα σχετικά με τη διαδικασία των γραπτών σημειώσεων και του διαγράμματος που αποτελούν μέρος της ενότητας «Σημειώσεις-Περίληψη». Αυτά όσον αφορά στον κύκλο του τυπικού σχολικού γραμματισμού. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, εκδηλώσεις και δράσεις του ημιτυπικού και άτυπου σχολικού γραμματισμού μπορούν να συνδεθούν με την παραγωγή λόγου για τη διδασκαλία και οικείωση με την τέχνη.

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Οι ΤΠΕ αξιοποιούνται, καταρχάς, ως μέσα πρακτικής γραμματισμού για τη δημιουργία των κειμένων των μαθητών στο περιβάλλον του επεξεργαστή και την εξοικείωσή τους με τον δυναμικό χαρακτήρα της γραφής (Κουτσογιάννης, 1998). Κατά δεύτερον, τα εργαλεία του Web 2.0, όπως το ιστολόγιο ή το wiki, μπορούν να αποτελέσουν περιβάλλοντα για την ανάρτηση κειμένων-πηγών σχετικών με το θέμα,

προς διάθεση των μελών της κοινότητας και ως αφορμή για περαιτέρω προβληματισμό (Μπαλτά κ.ά., 2011).

Κείμενα

- Μελέτη του δικτύου Ευρυδίκη για την αισθητική αγωγή στην εκπαίδευση.
- Κουμίδου, Α. Για-τι Θέατρο;
- Μουστάρδα, Ρ. & Πενέκελης, Κ. (2010). Το αγαθό της μουσικής στην εκπαίδευση και το μάθημα της μουσικής αγωγής στο δημοτικό σχολείο. *Επιστημονικό Βήμα*, τ. 14.
- [Η διδασκαλία της τέχνης](#): Άρθρο στην ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας *Το Βήμα*.
- [Για την καλλιτεχνική διδασκαλία σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης](#): Ανακοίνωση στην ιστοσελίδα της Ένωσης Εκπαιδευτικών Εικαστικών Μαθημάτων.
- [Η σημασία της καλλιτεχνικής αγωγής στην ανάπτυξη των παιδιών](#): Άρθρο σε ηλεκτρονική εφημερίδα.
- [Τέχνη και σχολείο](#): Εκπαιδευτικό άρθρο σε ιστοσελίδα.
- [Με τον παλμό του πολιτισμού για ένα ζωντανό σχολείο](#): Προτάσεις για τη διδασκαλία της τέχνης στο πλαίσιο του 2^{ου} Συμποσίου της ΠΕΕΠΟΘΕ.
- [Πάμε σινεμά](#): Ιστοσελίδα του ομότιτλου προγράμματος.

Διδακτική πορεία/στάδια/φάσεις

Α' φάση: εισαγωγή-προετοιμασία σε αίθουσα εξοπλισμένη με διαδραστικό πίνακα ή υπολογιστή συνδεδεμένο με το διαδίκτυο και προβολικό (μία διδακτική ώρα, ολομέλεια): Ο διδάσκων ενημερώνει τους μαθητές για την ιδέα και τους στόχους του σεναρίου. Αρχικά, θέτει το ερώτημα-αφορμή για την ανάπτυξη του σχετικού προβληματισμού: «Καταθέστε την εμπειρία σας για τη διδασκαλία της τέχνης στο σχολείο, τις ευκαιρίες που είχατε/έχετε στο σχολείο για να οικοδομήσετε μια βιωματική σχέση με κάποια ή κάποιες μορφές τέχνης και τους τρόπους μέσω των

οποίων αναπτύξατε/αναπτύσσετε τη σχέση αυτή». Οι εμπειρίες που θα μοιραστούν οι μαθητές στο πλαίσιο της ολομέλειας αναμένουμε ότι θα αναδείξουν το πρόβλημα ή πτυχές του προβλήματος, όπως την ελλειμματική διδασκαλία της τέχνης, τη θεωρητική και όχι βιωματική προσέγγισή της, αλλά, πιθανώς, και θετικά παραδείγματα. Στη συνέχεια ενημερώνει για το θέμα και το είδος του παραγόμενου κειμένου καθώς και για το κειμενικό υλικό που μπορούν να αξιοποιήσουν κατά το προσυγγραφικό και συγγραφικό στάδιο, ορίζοντας και το χρονικό διάστημα, κατά το οποίο οι μαθητές, ατομικά, μπορούν να επεξεργαστούν το υλικό αυτό κρατώντας σημειώσεις, επισημαίνοντας τις πληροφορίες που τους φαίνονται ενδιαφέρουσες και κατάλληλες και οργανώνοντας το διάγραμμά τους. Οι απορίες που ίσως προκύψουν σχετικά με το παραγόμενο είδος κειμένου και τη διαδικασία μπορούν να συζητηθούν στην τάξη, αλλά και εξ αποστάσεως, εφόσον το wiki δίνει τη δυνατότητα κατάθεσης σχολίων και, θεωρητικά, μπορεί να ενισχύσει την εξ αποστάσεως μαθησιακή διαδικασία (Collis & Moonen, 2005). Η παρούσα πρόταση προβλέπει μία εβδομάδα για την προετοιμασία των μαθητών (προσυγγραφικό στάδιο).

Β' φάση: παραγωγή κειμένων στο εργαστήριο της πληροφορικής ή εναλλακτικά σε αίθουσα με ατομικούς υπολογιστές (2 ώρες, ομαδική ή ατομική εργασία)

Το επόμενο δίωρο διατίθεται για την παραγωγή των κειμένων. Ο διδάσκων, λαμβάνοντας υπόψη του την τεχνολογική υποδομή και τον αριθμό των διαθέσιμων υπολογιστών, αλλά και τη γνώμη των μαθητών του, μπορεί να καθορίσει τον τρόπο εργασίας (ατομική ή συνεργατική γραφή). Έχει διευκρινιστεί από την αρχική φάση ότι οι μαθητές μπορούν να έχουν μαζί τους, με τη μορφή σημειώσεων και διαγραμμάτων, υλικό, το οποίο θα τους βοηθήσει στη σύνθεση του κειμένου και το οποίο θα παραδώσουν μαζί με το κείμενό τους στον διδάσκοντα με το πέρας της διαδικασίας.

Το θέμα και κειμενικό είδος στο οποίο καλούνται να ανταποκριθούν είναι: «Αν πιστεύετε ότι η εξοικείωση με την τέχνη αποτελεί έναν βασικό σκοπό της εκπαίδευσης, να τεκμηριώσετε την άποψή σας και να διατυπώσετε τις σκέψεις σας για μια ουσιαστικότερη συμβολή του σχολείου στο θέμα αυτό. Έπειτα, να υποβάλετε γραπτά τις προτάσεις σας στον Σύλλογο των καθηγητών, στο πλαίσιο του προγραμματισμού δράσεων για την επόμενη σχολική χρονιά. Εννοείται ότι στην περίπτωση αυτή θα χρησιμοποιήσετε το κατάλληλο ύφος και την κατάλληλη γλωσσική ποικιλία (όριο λέξεων: 400)».

Επιπλέον, οι μαθητές έχουν στη διάθεσή τους φύλλο αξιολόγησης με τα κριτήρια βάσει των οποίων θα εκτιμήσουν την προσπάθεια και το παραγόμενο αποτέλεσμα (βλ. παραπάνω: «σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο»). Η προσαρμογή του λόγου στην περίπτωση επικοινωνίας σχετίζεται με: α) το είδος και το εύρος των πληροφοριών, β) την οργάνωση αυτών όχι μόνο σε προτασιακό/συντακτικό επίπεδο αλλά και σε σχέση με τη γραμματική που υπαγορεύει το αντίστοιχο κειμενικό είδος, γ) την επιλογή λεξιλογίου και ύφους σε σχέση με την ιδιότητα του γράφοντος, τους αποδέκτες και τον σκοπό.

Ο υπολογιστής, στη φάση αυτή, αξιοποιείται ως μέσο πρακτικής γραμματισμού. Μέσω αυτής της διαδικασίας εξοικειώνονται με τη δυναμική φύση της γραφής, τις προσθαφαιρέσεις, τις μετακινήσεις και εναλλαγές και τη συνεχή βελτίωση του αρχικού κειμένου μέχρι την τελική εκδοχή του. Η αποθήκευση των κειμένων στον ψηφιακό φάκελο της τάξης, που έχει δημιουργήσει ο διδάσκων, επιτρέπει την ηλεκτρονική διόρθωσή του και την παρουσίαση στην ολομέλεια.

Ο ρόλος του διδάσκοντος είναι συντονιστικός και υποστηρικτικός. Παρατηρεί διακριτικά την πορεία της εργασίας των μαθητών, επεμβαίνει όταν και εφόσον τον χρειαστούν για την επίλυση προβλημάτων, είτε σε σχέση με τη διαδικασία είτε σε σχέση με το παραγόμενο κείμενο, και παρέχει ανατροφοδότηση.

Γ' φάση: διόρθωση σε ομάδες, παρουσίαση και αναθεώρηση των κειμένων στην ολομέλεια, συμπεράσματα: εργαστήριο πληροφορικής ή αίθουσα εξοπλισμένη με

υπολογιστές και διαδραστικό πίνακα ή προβολικό (3/4 ώρες): Με την ολοκλήρωση της δεύτερης φάσης ο διδάσκων έχει στη διάθεσή του τα κείμενα των μαθητών, τα οποία διορθώνει καταγράφοντας ειδικές παρατηρήσεις και σχόλια (για το κάθε κείμενο ξεχωριστά) αλλά και γενικότερες εκτιμήσεις για τη συνολική εικόνα του τμήματος (και σε επίπεδο προετοιμασίας και σε επίπεδο συγγραφής). Θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι τα δικά του σχόλια και οι επισημάνσεις δε θα ανακοινωθούν στους μαθητές παρά μόνο όταν η αναθεώρηση και βελτίωση των αρχικών κειμένων τεθεί στην ολομέλεια. Επομένως, είναι σημαντικό να δημιουργήσει αντίγραφα με τα διορθωμένα, από τη μεριά του, κείμενα των μαθητών και να κρατήσει (ασχολίαστα) τα αρχικά κείμενα.

Την επόμενη ώρα (ή το επόμενο δίωρο) οι μαθητές σε διμελείς ομάδες ανταλλάσσουν τα κείμενά τους και διορθώνουν αντίστοιχα το κείμενο του παρτενέρ τους. Αυτό, εφόσον η παραγωγή κειμένων έγινε ατομικά. Σε περίπτωση που έχει επιλεγεί, ως διδακτική πρακτική, η συνεργατική γραφή μπορεί να ακολουθηθεί ανάλογη διαδικασία (η μία ομάδα διορθώνει το κείμενο της άλλης). Κατ' αυτόν τον τρόπο εξοικειώνονται με τις πρακτικές της διόρθωσης, ιδιαίτερα στο περιβάλλον του επεξεργαστή, και με την αντίληψη της διαδοχικής γραφής και αναθεώρησης του αρχικού κειμένου που διαφοροποιείται από τη συνήθη σχολική πρακτική (γράφο εφάπαξ το κείμενό μου) με τις περιορισμένες δυνατότητες ανατροφοδότησης. Επιπλέον, εμπλέκονται ενεργά στη διαδικασία της διόρθωσης και μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν με σεβασμό τόσο τα δικά τους κείμενα όσο και τα κείμενα των συμμαθητών τους στηριζόμενοι σε συγκεκριμένα κριτήρια που συνδέονται με το παραγόμενο είδος κειμένου και την κατάσταση επικοινωνίας. Σημειώνουμε ότι έχουν στη διάθεσή τους το φύλλο αξιολόγησης, το οποίο τους βοηθά να οργανώσουν τις παρατηρήσεις και τα σχόλιά τους.

Το επόμενο δίωρο διατίθεται για την παρουσίαση και αναθεώρηση των κειμένων ενώπιον της ολομέλειας. Προβάλλονται, είτε μέσω του διαδραστικού πίνακα είτε μέσω του προβολικού, ενδεικτικά κείμενα των μαθητών με τις διορθώσεις - σχόλια των συμμαθητών (ή των ομάδων) και γίνεται συζήτηση ποια σχόλια και

προτεινόμενες διορθώσεις θα αξιοποιήσει ο συγγραφέας του κειμένου για να αναθεωρήσει το αρχικό του κείμενο και για ποιους λόγους. Η επιλογή των κειμένων (που θα παρουσιαστούν) θα αποφασιστεί από τον διδάσκοντα. Επειδή το ζήτημα της έκθεσης στην ολομέλεια των αδυναμιών που συναντάμε στα μαθητικά κείμενα είναι ένα λεπτό ζήτημα, το οποίο μπορεί να φέρει σε δύσκολη θέση ορισμένους μαθητές, είναι σκόπιμο να συζητηθεί ανάμεσα στον διδάσκοντα και τους μαθητές και να ληφθούν υπόψη οι γνώμες και οι πιθανές αντιδράσεις/αντιστάσεις τους. Σε κάθε περίπτωση είναι σημαντικό να τονιστεί εξ αρχής ότι η αξιολόγηση/ετεροαξιολόγηση, είτε στο πλαίσιο της ομάδας είτε στο πλαίσιο της ολομέλειας, γίνεται με σκοπό την ανατροφοδότηση και την υποστήριξή τους κατά τη διαδικασία σχηματισμού μιας πληρέστερης εικόνας για το τι μπορεί να κάνουν γράφοντας ένα κείμενο και όχι με σκοπό τον στιγματισμό και την τιμωρία. Φαίνεται, επομένως, πόσο απαραίτητο είναι να διαμορφωθεί ένα παιδαγωγικό κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, αποδοχής και σεβασμού.

Εφόσον τα παραπάνω έχουν εξασφαλιστεί ως έναν βαθμό, ο διδάσκων μπορεί να αποφασίσει ποια κείμενα θα παρουσιαστούν ανάλογα με τα ζητήματα που επιθυμεί να θίξει στην ολομέλεια. Τα ζητήματα αυτά σχετίζονται φυσικά με τα κριτήρια που έχουν τεθεί στο φύλλο αξιολόγησης/αυτοαξιολόγησης. Το παρόν σενάριο παραθέτει ενδεικτικά κάποια κριτήρια αλλά όχι δεσμευτικά, με την έννοια ότι ο διδάσκων γνωρίζει κάθε φορά πώς θα οργανώσει την αξιολόγηση, ποια κριτήρια επιθυμεί να αναδείξει ή ποιες αδυναμίες της τάξης του να διαπραγματευτεί (Αδαλόγλου, χ.χ.). Τέλος, το ζητούμενο είδος κειμένου μπορεί να υπαγορεύει συγκεκριμένες επιλογές και να καθορίζει, συνεπώς, και συγκεκριμένα κριτήρια. Ο διαδραστικός πίνακας και ο επεξεργαστής κειμένου δίνουν τη δυνατότητα της εποπτείας του όλου, με την έννοια ότι οι διάφορες εκδοχές και εναλλακτικές διατυπώσεις εντάσσονται στο ευρύτερο κειμενικό πλαίσιο, συμβάλλουν στη νοηματοδότηση του κειμένου και υπηρετούν την ιδεολογία του.

Η συζήτηση στην ολομέλεια μπορεί επίσης να εστιάσει στις πρακτικές γραμματισμού των μαθητών, ιδιαίτερα κατά το προσυγγραφικό στάδιο. Ο διδάσκων

έχει συγκεντρώσει τεκμήρια από την εργασία τους (κείμενα και σημειώσεις) σχετικά με τον βαθμό και την ποιότητα αξιοποίησης του συνοδευτικού κειμενικού υλικού, τα οποία αξιοποιεί ανάλογα για να θέσει ερωτήματα και ζητήματα για το πώς διαβάζουμε, αξιολογούμε, ανασυνθέτουμε και ενσωματώνουμε την πληροφορία που προέρχεται από διαδικτυακές πηγές σε σχέση πάντα με το ζητούμενο είδος κειμένου και την επικοινωνιακή περίσταση που καλείται αυτό να πραγματώσει.

Ο ρόλος του διδάσκοντος είναι σημαντικός, εφόσον αυτός επισημαίνει τα αμφιλεγόμενα, προβληματικά, ενδιαφέροντα σημεία στα κείμενα των μαθητών και θέτει σχετικά ερωτήματα, συντονίζει τη συζήτηση και αναπλαισιώνει με συμπεράσματα την όλη διαδικασία.

ΣΤ. ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το άρθρο 1(δ) του Ν. 1566, που αφορά στη δομή και τη λειτουργία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, ορίζει ως έναν από τους ειδικότερους σκοπούς της εκπαίδευσης να υποβοηθεί τους μαθητές «να κατανοούν τη σημασία της τέχνης, της επιστήμης και της τεχνολογίας, να σέβονται τις ανθρώπινες αξίες και να διαφυλάσσουν και προάγουν τον πολιτισμό». Τι γίνεται με την εφαρμογή του νόμου αυτού στο σχολείο; Ασκούνται συστηματικά οι μαθητές, ώστε να κατανοούν τη σημασία της τέχνης ή μήπως «έχει εξοριστεί» η τέχνη από το σχολείο, όπως υποστηρίζουν μερικοί;

Rene Magritte, Golconde

Παραγωγή λόγου

Αν πιστεύετε ότι η εξοικείωση με την τέχνη αποτελεί έναν βασικό σκοπό της εκπαίδευσης, να τεκμηριώσετε την άποψή σας και να διατυπώσετε τις σκέψεις σας για μια ουσιαστικότερη συμβολή του σχολείου στο θέμα αυτό. Έπειτα, να υποβάλετε γραπτά τις προτάσεις σας στον Σύλλογο των καθηγητών, στο πλαίσιο του προγραμματισμού δράσεων για την επόμενη σχολική χρονιά. Εννοείται ότι στην περίπτωση αυτή θα χρησιμοποιήσετε το κατάλληλο ύφος και την κατάλληλη γλωσσική ποικιλία (όριο λέξεων: 400)».

Φύλλο αξιολόγησης/αυτοαξιολόγησης

Κριτήρια

κριτήρια	Ικανοποιημένος/η α. καλά – άριστα 16-20	Θα μπορούσα και καλύτερα Σχ. καλά – καλά 12-15	Τι να σας πω; Δυσκολεύομαι να με αξιολογήσω μέτρια και κάτω
Πώς αξιοποίησα τις πληροφορίες από τις πηγές;	Προσπάθησα να αξιοποιήσω, να αναμορφώσω και να ενσωματώσω δημιουργικά όσες έκρινα κατάλληλες για το κείμενό μου.	Δυσκολεύτηκα στην επιλογή και αξιοποίηση των κατάλληλων πληροφοριών. Κατέφυγα στη λογική «copy-paste»	Δεν αξιοποίησα τις πηγές μου, γιατί...
Η οργάνωση των παραγράφων	Με ικανοποιεί. Είναι ευκρινής η θεματική περίοδος και συναφείς και επαρκείς οι λεπτομέρειες – σχόλια.	Νομίζω ότι υπάρχουν επαναλήψεις και επικαλύψεις. Κάποιες παραγράφους θα μπορούσα να τις αναπτύξω περισσότερο, αλλά δεν ξέρω πώς.	Τώρα που ξαναδιαβάζω το κείμενό μου, βλέπω ότι υπάρχει μια αταξία στην οργάνωση.
Η ανταπόκριση στο ζητούμενο είδος κειμένου	Ύψος επίσημο Μορφή εισήγησης: Θεωρώ ότι έγραψα το κατάλληλο κείμενο για τους συγκεκριμένους αποδέκτες. Και από πλευράς ύψους και από πλευράς επιχειρημάτων είναι πειστικό.	Προσπάθησα, αλλά έχω αμφιβολίες για την πειστικότητα των επιχειρημάτων μου. Δεν έχω κατανοήσει τόσο την προσαρμογή του λόγου στην κατάλληλη κατάσταση.	Έβαλα προσφώνηση και επιφώνηση στο κείμενό μου. Χρειάζεται κάτι άλλο;

Με άριστα το 20 με βαθμολογώ

Φύλλο ετεροαξιολόγησης

Κριτήρια

κριτήρια	Ικανοποιητικά έως άριστα	Θα μπορούσε και καλύτερα	Υπάρχουν πολλές και σοβαρές αδυναμίες
Πώς αξιοποίησε τις πληροφορίες από τις πηγές;	Οι πληροφορίες είναι σχετικές με το θέμα, επαρκείς και κατάλληλες για τον σκοπό για τον οποίο γράφεται το κείμενο.	Οι πληροφορίες δεν είναι πάντα επαρκείς ή/και υπάρχουν φλυαρίες και άσχετες με το ζητούμενο. Ακολουθούν τη λογική της αντιγραφής.	Σοβαρές ελλείψεις και ατεκμηρίωτες θέσεις.
Η οργάνωση των παραγράφων	Είναι ευκρινής η θεματική περίοδος και συναφείς και επαρκείς οι λεπτομέρειες – σχόλια.	Νομίζω ότι υπάρχουν επαναλήψεις και επικαλύψεις. Κάποιες παραγράφους θα μπορούσε να τις αναπτύξω περισσότερο.	Υπάρχει σοβαρή αταξία στην οργάνωση.
Η ανταπόκριση στο ζητούμενο είδος κειμένου	Ύφος επίσημο Μορφή εισήγησης: Θεωρώ ότι έγραψε το κατάλληλο κείμενο για τους συγκεκριμένους αποδέκτες. Από πλευράς ύφους και από πλευράς επιχειρημάτων είναι πειστικό.	Δεν είναι πάντα πειστικά τα επιχειρήματα. Φαίνεται να μην έχει κατανοήσει αρκετά την προσαρμογή του λόγου στην κατάλληλη περίπτωση.	Χρειάζονται σημαντικές διορθώσεις και βελτιώσεις για να παρουσιαστεί το κείμενο στον σύλλογο των καθηγητών.

Ζ. ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Το σενάριο μπορεί να διευρυνθεί σε περιεχόμενο και διάρκεια και να αποκτήσει πιο ευέλικτο, λιγότερο καθοδηγητικό και περισσότερο βιωματικό χαρακτήρα. Μπορούν, για παράδειγμα, να διαμορφωθούν ερευνητικές ομάδες: α) για τη μουσική αγωγή, β) την εικαστική αγωγή, γ) τη θεατρική και δ) την κινηματογραφική, αλλά και για άλλες μορφές τέχνης, σύμφωνα με τις επιθυμίες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών. Η κάθε ομάδα ερευνά και συγκεντρώνει αντίστοιχο με τον ερευνητικό άξονα κειμενικό υλικό, το επεξεργάζεται, το σχολιάζει και το αξιοποιεί για την παραγωγή κειμένων. Τα παραγόμενα κείμενα μπορούν να πάρουν ποικίλες μορφές: άρθρα, εισηγήσεις, παρουσιάσεις σε Powerpoint, κριτικές ή, ακόμα, να ενταχθούν σε περισσότερο δημιουργικές και βιωματικές δράσεις: στιχουργία, ποίηση, διήγημα, θεατρικό δρώμενο, σενάριο για μικρού μήκους ταινία κτλ.

Η. ΚΡΙΤΙΚΗ

Τα ζητούμενα στη συγκεκριμένη πρόταση είναι: α) πώς αξιοποιούν οι μαθητές πηγές σχετικές με το θέμα στην παραγωγή των δικών τους κειμένων και β) πώς μπορεί η διαδικασία της διόρθωσης στην ολομέλεια να εμπλέξει πιο ουσιαστικά τους μαθητές, να λειτουργήσει ανατροφοδοτικά και να τους βοηθήσει να αναπτύξουν μια σαφέστερη εικόνα για τις στρατηγικές της γραφής και τον δικό τους ρόλο σ' αυτήν. Όπως γίνεται αντιληπτό, εκείνο που μας ενδιαφέρει δεν είναι τόσο η επιλογή του θέματος («Τέχνη και Σχολείο») – η συγκεκριμένη πρόταση θα μπορούσε να αφορά σε μία ευρεία γκάμα θεμάτων – αλλά, κυρίως, οι πρακτικές γραμματισμού των μαθητών σχετικά με την παραγωγή και τη διόρθωση των κειμένων.

Θα μπορούσε κάποιος να παρατηρήσει ότι το σενάριο έχει αυστηρά καθοδηγητικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι προτείνει συγκεκριμένη βιβλιογραφία-δικτυογραφία και δεν επιτρέπει στους μαθητές να αυτενεργήσουν, ερευνώντας οι ίδιοι και συλλέγοντας υλικό για το θέμα. Αυτό είναι γεγονός· ωστόσο, μπορούμε να

επικαλεστούμε ως αντεπιχείρημα το ασφυκτικό ωρολόγιο πρόγραμμα και γενικότερα το βεβαρυμένο πρόγραμμα των μαθητών. Εξάλλου, πέρα από τον βαθμό της αυτενέργειας και της ευελιξίας στην αναζήτηση, ένα διαπιστωμένο πρόβλημα που συνδέεται με τις συνήθειες πρακτικές στη φάση προετοιμασίας για την παραγωγή λόγου είναι η φροντιστηριακού τύπου αντίληψη των έτοιμων σχεδιαγραμμάτων που απομνημονεύουν, επιτυχώς ή ανεπιτυχώς, οι μαθητές μας. Η πρόκληση –και η δυσκολία- για τον φιλόλογο που διδάσκει το γλωσσικό μάθημα είναι να διαμορφώσει το κατάλληλο παιδαγωγικό κλίμα και να δώσει την ευκαιρία στους μαθητές να αναπτύξουν στρατηγικές ανάγνωσης και γραφής που επιτρέπουν την κριτική ανάγνωση και τη δημιουργική ανασύνθεση της πληροφορίας.

Μια άλλη διαπίστωση αφορά στην ελλιπή ανατροφοδότηση και στην απουσία μεταγνωστικών και μεταγλωσσικών στρατηγικών σχετικών με τα παραγόμενα κείμενα. Για τους περισσότερους μαθητές είναι παγιωμένη η αντίληψη ότι «γράφω εφάπαξ το κείμενό μου, το παραδίδω στον καθηγητή-διορθωτή, διαβάζω τα σχόλια και το τοποθετώ στον φάκελό μου». Η ώρα της διόρθωσης με την ανάγνωση κάποιων μαθητικών κειμένων και τη διατύπωση γενικών ή επιμέρους σχολίων (είτε εκ μέρους του διδάσκοντος είτε εκ μέρους των μαθητών) παρέχει μάλλον φτωχές ευκαιρίες για ανατροφοδότηση και αναστοχασμό. Το γεγονός ότι απουσιάζει η εποπτεία του κειμένου δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Η δεύτερη πρόκληση, ως προς τις παραπάνω διαπιστώσεις, έχει να κάνει με τον ρόλο των ΤΠΕ. Ο διαδραστικός πίνακας και ο επεξεργαστής κειμένου μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά προς αυτή την κατεύθυνση. Με την εποπτεία του (ρευστού) κειμένου και τη δυνατότητα της άμεσης παρέμβασης στο κείμενο, η διαδικασία της διόρθωσης αποκτά παιγνιώδη, κριτικό και δημιουργικό χαρακτήρα και γίνεται αντικείμενο διαπραγματεύσεως στο πλαίσιο της ολομέλειας.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αδαλόγλου, Κ. χ.χ. Η αξιολόγηση της γραπτής έκφρασης. http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/education/dokimes/enotita_d4/index.html [06.06.2013]
- Collis, B., & Moonen, J. 2005. *An on-going journey: Technology as a learning workbench*. University of Twente, Enschede, The Netherlands.
- Κατσαρού, Ε. 2001. Η αξιολόγηση του μαθητή στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας. Στο Γ. Σπανός και Ε. Φρυδάκη (επιμ.): *Γλώσσα και Λογοτεχνία στην Εκπαίδευση* (σ. 251-289). Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν.
- Κουτσογιάννης, Δ. 1998. *Περιθώρια δημιουργικής αξιοποίησης των ηλεκτρονικών υπολογιστών στη διδασκαλία του γραπτού λόγου: έρευνα σε μαθητές Α΄ Γυμνασίου*, διδακτορική διατριβή, Τομέας Γλωσσολογίας, Τμήματος Φιλολογίας, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη.
- Κουστογιάννης, Δ. 2007. *Ψηφιακές πρακτικές γραμματισμού των εφήβων*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/studies/ict/teens/index.html [06.06.2013]
- Μπαλά, Β., Νέζη, Μ., Σεφερλή, Ν. 2011. Ψηφιακός γραμματισμός σε περιβάλλον wiki: πειραματικές εφαρμογές παραγωγής λόγου κατά τη διδασκαλία της Νεοελληνικής γλώσσας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στο Κ. Γλέζου & Ν. Τζιμόπουλος (επιμ.): *Πρακτικά Εργασιών 6^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου των Εκπαιδευτικών για τις ΤΠΕ «Αξιοποίηση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στη Διδακτική Πράξη»*, Σύρος, 6-8 Μαΐου 2011.
- Σεφερλή, Π. 2013. *Ας μιλήσουμε για τον ρατσισμό*. Διδακτικό σενάριο για τη Νεοελληνική Γλώσσα (Β΄ Λυκείου) στο πλαίσιο της Πράξης «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» του Επιχειρησιακού Προγράμματος

«Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση». Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Χατζησαββίδης, Σ. χ.χ. Ο γλωσσικός γραμματισμός και η παιδαγωγική των γραμματισμών: θεωρητικές συνιστώσες και δεδομένα από τη διδακτική πράξη. <http://users.auth.gr/~sofronis/dimos/docs/ergasia116.pdf> [21.03.2013]